

بررسی مؤلفه‌ها توانمندی نظامی مؤثر بر آمایش دفاع سرزمینی در مقابله با تهدیدات نظامی

مهراب هداوند میرزایی استادیار دانشگاه تربیت پاسداری امام حسین (ع)

* احسان سروش کاشانی^۱ دانشجوی دکتری مدیریت

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۹/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۷/۲۸

چکیده

نیروهای مسلح تولیدکننده قدرت نظامی و اعمال آن برای بازدارندگی در مقابل تهدیدات نظامی دشمنان است. هر کشوری در دنیا برای رسیدن به توسعه پایدار ملی جهت مقابله با چالش‌های امنیت ملی خود، به برنامه‌ریزی راهبردی در زمینه آمایش سرزمینی و دفاعی نیازمند است. مأموریت نیروهای مسلح ایران، دفاع از استقلال و تمامیت ارضی کشور، نگرانی از انقلاب و دستاوردهای آن و مقابله با تهدیدات نظامی، امنیتی هست، که بر اساس عوامل متفاوت و با توجه به گستره جغرافیایی کشور ساماندهی و استقرار یافته است. با توجه به وسعت و تنوع جغرافیای طبیعی و انسانی کشور، تنوع و کثرت تهدیدات خارجی، آسیب‌پذیری‌های داخلی و مأموریت‌های متنوع نیروهای مسلح، توجه به آمایش دفاع سرزمینی از ضروریات حوزه دفاعی محسوب می‌شود. هدف این پژوهش «تبیین مؤلفه‌های توان نظامی مؤثر بر آمایش دفاع سرزمینی در برابر تهدیدات نظامی» است سؤال پژوهش این است مؤلفه‌ها و ویژگی‌های توان نظامی آمایش دفاع سرزمینی در برابر تهدیدات نظامی چیست؟» نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ۴ مؤلفه و ۱۶ ویژگی توان نظامی بر آمایش دفاع سرزمینی در برابر تهدیدات نظامی مؤثر هستند و «فضای مانوری»، «مأموریت»، «پشتیبانی» و «تجهیزات و تسلیحات و فناوری‌ها»، بیشترین تأثیر را بر آمایش دفاع سرزمینی در برابر تهدیدات نظامی دارند. این پژوهش از نوع کاربردی، توسعه‌ای بوده و توصیفی-تحلیلی و در روش گردآوری اطلاعات نیز از روش کتابخانه‌ای و میدانی و استفاده شده و تجزیه و تحلیل داده‌ها، از طریق توزیع پرسش‌نامه بین جامعه آماری، نتیجه از طریق سطح معناداری با ضریب اطمینان ۹۵٪ و خطای ۵٪ مورد تأیید قرار گرفت.

واژگان کلیدی: آمایش، آمایش دفاع سرزمینی، تهدیدات نظامی، توان نظامی

^۱ soroushkashani۹۸@gmail.com نویسنده مسئول

مقدمه

فلسفه وجودی نیروهای مسلح تولید قدرت نظامی و اعمال آن با توجه به شرایط و نوع تهدیدها برای بازدارندگی بوده و قدرت نظامی در میان مؤلفه‌های قدرت ملی نقش برجسته‌ای در بازدارندگی دارد (حسن‌پور، ۱۳۹۹: ۶۶). هر کشوری برای نیل به توسعه پایدار ملی و ایمن مقابله با چالش‌های امنیت ملی خود، نیازمند به برنامه‌ریزی راهبردی در زمینه آمایش سرزمینی و دفاعی است (چوخانی‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۷).

در برنامه‌ریزی نوین بسیاری از کشورها، برنامه‌ریزی فضایی در جهت توسعه پایدار می‌تواند نیازهای دیگری از جمله مسائل دفاعی را برطرف نماید. در واقع آمایش دفاعی در کشوری مانند ایران استفاده از امکانات و تجهیزات طبیعی و غیرطبیعی در جهت ایجاد موانعی برای بازدارندگی از حملات دشمن می‌باشد به گونه‌ای که در زمان صلح نیز بتوان از آن‌ها در راستای مسائل توسعه پایدار استفاده نمود. ایران در منطقه دارای جایگاه ویژه‌ای بوده و سه قاره اروپا، آسیا و آفریقا را به هم ربط می‌دهد و در مقابل به شدت از حوادث هر سه قاره متأثر می‌شود. قرار گرفتن در کنار خلیج فارس و دریای عمان، داشتن جزایر متعدد و بسیار مهم در خلیج فارس، وجود منابع زیرزمینی گسترده و داشتن ایدئولوژی خاص، سبب برخورداری از یک موقعیت برتر نسبی گردیده و ایران را در زمره قوی‌ترین کشورهای غرب آسیا قرار داده است. با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی و ماهیت راهبردی آن نیازمند داشتن طرح جامع آمایش دفاعی است. از طرفی داشتن دشمن ابرقدرتی مثل آمریکا و عدم تقارن در تقابل با آن‌ها، ضرورت پرداختن آمایش دفاع سرزمینی را در کشور دوچندان می‌کند (چوخانی‌زاده، همان).

با بررسی شرایط امنیتی حاکم بر منطقه غرب آسیا، به‌ویژه تنوع و تعدد تهدیدات دفاعی و امنیتی ناشی از حضور نیروهای کشورهای فرا منطقه‌ای و مرور تجربیات حاصل از هشت سال دفاع مقدس، ضرورت توجه و بازنگری در نگرش‌های سنتی به آمایش دفاع سرزمینی و امنیت کشور و وجود عوامل مؤثر بر آمایش دفاع سرزمینی مشخص می‌گردد که توان نظامی به‌عنوان یکی از این عوامل ویژگی‌های مرتبط دغدغه تصمیم‌گیران امور دفاعی کشور است. با شناخت این مؤلفه‌ها و ویژگی‌ها، طرح‌ریزی عملیاتی مناسبی برای دفاع از کشور انجام می‌شود و بالطبع هزینه‌های دفاعی نیز تا حدودی زیادی کاهش می‌یابد؛ و همچنین گام مؤثری در جهت کمک به طراحان راهبردهای دفاعی باشد تا بتوانند با شناخت دقیق‌تری از عوامل اثرگذار بر آمایش دفاع سرزمینی بسترهای فرصت‌آفرین و یا زمینه‌های تهدید را شناسایی و نسبت به بهره‌گیری و استفاده مناسب از فرصت‌های موجود و کاهش تهدیدات (بالقوه و بالفعل) نظامی اقدام نمایند. هدف اصلی این پژوهش «تبیین مؤلفه‌ها و ویژگی‌های توان نظامی آمایش دفاع سرزمینی در برابر تهدیدات نظامی» است، و پرسش اصلی این پژوهش عبارت است از: «مؤلفه‌ها و ویژگی‌های توان نظامی آمایش دفاع سرزمینی در برابر تهدیدات نظامی چیست؟»

۲- پیشینه تحقیق و مبانی نظری

۲-۱- پیشینه شناسی:

از طریق بررسی منابع مرجع درباره موضوع تحقیق و نیز پژوهش‌های دانشگاهی، تعدادی از پیشینه‌های پژوهشی مرتبط با موضوع، برابر جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول شماره ۱: پیشینه‌های پژوهشی

عنوان رساله	منطقه بندی نظامی کشور با توجه به تهدید آمریکا و رویکرد دفاعی کشور
محقق	دانشجویان مطالعات گروهی دوره پانزدهم دفاع ملی ۱۳۸۶،
سؤال	منطقه بندی مناسب نظامی کشور با نگاهی به تهدید آمریکا و رویکرد دفاعی کشور

کدام است؟	
این تحقیق بر اساس مطالعات نظری منطقه بندی بانگیزه‌ها و کارکردهای مختلف، از جمله کارکرد نظامی انجام گرفته تا پاسخ گوی این پرسش باشد: نیروهای مسلح برای اینکه بتوانند از مناطق مسئولیتی شان خوب دفاع کنند و مأموریت‌های گوناگون را انجام دهند، باید چه نوع منطقه بندی داشته باشند؟ به عبارت دیگر چه ویژگی‌هایی در منطقه بندی نظامی اثرگذار است؟	نتایج
حسین مختاری هشی، مهدی مؤمنی و مهرداد باقری تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی، مطالعه موردی مرزهای شرقی کشور در فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۹، شماره سوم، پائیز ۱۳۹۳، شماره ۱۴۴	محقق
راهبردهای مناسب آمایش مناطق مرزی شرق ایران کدامند؟	سؤال
راهبردهای مناسب برای آمایش مناطق شرقی کشور از نوع راهبردی تدافعی است. هم‌اکنون برای حرکت به سمت توسعه آمایش مناطق مرزی باید به دنبال رفع نقاط ضعف و دفع تهدیدهای بیرونی باشیم. به منظور افزایش پیوندهای کانون‌های پرجمعیت مناطق مرزی شرق کشور هستند. نتیجه به دست آمده از اولویت بندی راهبردها نشان دهنده این حقیقت است که در تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی شرق کشور هر چهار عامل اقتصادی، سیاسی، امنیتی و فرهنگی اجتماعی باید توجه لازم را نمود.	نتایج
تحلیل ملاحظات نظامی-امنیتی در آمایش و مکان‌گزینی مراکز و استقرارگاه‌های نظامی با تأکید بر استان خراسان رضوی	۳- عنوان مقاله
سید هادی زرقاتی و همکاران ۱۳۹۰- دانشگاه فردوسی مشهد	محقق
انواع تهدیدات و مهم‌ترین کانون این نوع تهدیدات استان خراسان رضوی کدامند؟	سؤال
بهترین راه حل این است که همانند برخی کشورها، کمیته‌هایی با عنوان «کمیته ملاحظات دفاعی-امنیتی» در مراکز برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری تشکیل شود، و برنامه‌های آمایش نظامی و غیرنظامی در ضمن تدوین و یا در پایان کار از فیلتر این مراکز بگذرد.	نتایج
ملاحظات دفاعی-امنیتی آمایش سرزمینی در استان آذربایجان شرقی و تدوین راهبردها	۴- عنوان مقاله
عباس علی پور، سید مصطفی هاشمی و یعقوب اسماعیل‌زاده	محقق
نشریه جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای- سال هفتم- شماره ۲۴- پائیز ۱۳۹۶	تاریخ و محل
مهم‌ترین نقاط ضعف، قوت، فرصت و تهدید در حوزه امنیتی- دفاعی و سیاسی استان آذربایجان شرقی کدامند؟ استراتژی بهینه امنیتی- دفاعی و سیاسی آمایش در استان آذربایجان شرقی با استفاده از مدل راهبردی SWOT کدام است؟	سؤال
نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که پایداری در مسائل امنیتی، سیاسی و دفاعی آمایشی زمانی تحقق می‌یابد که بتوان شناخت دقیق و منطقی از مسائل داشت. در این راستا بهترین راهبردهای استان آذربایجان شرقی در جهت ملاحظات دفاعی، سیاسی و امنیتی راهبردهای تهاجمی/رقابتی (SO) و راهبرد جایگزین آن راهبرد تنوع (ST) است.	نتایج

۲-۲- مبانی نظری:

توان نظامی یا توان رزمی: توان رزمی یا قدرت رزمی، قدرتی است که در اختیار فرمانده یک یگان بوده و او می‌تواند از این قدرت برای از بین بردن دشمن و انجام مأموریت در میدان رزم استفاده نماید (رستمی، ۱۳۸۶: ۲۸۹). آمایش سرزمین و دفاع سرزمینی: به‌عنوان طرح و برنامه‌ای راهبردی، مهم‌ترین و پایه‌ترین جهت‌گیری توسعه بلندمدت به‌منظور بازشناسی و بازنمایی‌ها و ایجاد تعامل مطلوب بین عناصر سه‌گانه انسان، فضا، فعالیت و چگونگی جای‌دهی و چیدمان منطقی و ممکن آن بر سرزمین است (توفیق، ۱۴: ۱۳۸۴). همچنین در آمایش دفاع سرزمینی آمده است مدیریت صحیح استقرار و گسترش کلیه امکانات و توان نظامی بر اساس فضای جغرافیایی، استعداد و ظرفیت‌های موجود هر سرزمین، برای بهره‌برداری از حداکثر توانمندی‌ها و کاهش آسیب‌پذیری‌ها جهت نیل به وضعیت مطلوب نظامی. در کنار مسائل مذکور همواره همه کشورها با توجه به موقعیت جغرافیایی که دارند از طرف دشمنانشان با تهدیدات مختلف از جمله تهدیدات نظامی روبه‌رو هستند افتخاری در خصوص تهدیدات نظامی معتقد است: تهدیداتی است که به‌طور عمده به‌وسیله دشمن خارجی با استفاده از ابزار و آلات نظامی متوجه منطقه موردنظر می‌شود. کارشناسان مربوطه، حمله نظامی و بمباران مراکز مهم نظامی، اقتصادی، جمعیتی و زیرساخت‌های حیاتی و حساس شهرها را بارزترین مصادیق تهدیدات نظامی دانسته‌اند (افتخاری، ۱۳۸۳: ۵۷). همچنین با توجه به موقعیت استراتژیکی جمهوری اسلامی ایران تهدیدات نظامی آینده ج.ا.ایران مؤثر بر آمایش دفاع سرزمینی را می‌توان در سه حوزه عمده زیر دسته‌بندی نمود:

۱- فناوری: فناوری‌های جدید بر ماهیت جنگ‌ها اثرگذار است لذا می‌تواند امنیت جمهوری اسلامی ایران را در حوزه‌های مختلف من‌جمله نظامی مورد تهدید قرار دهد. این نوع فناوری‌های جدید، بیشتر به شکل کنترل از راه دور (تسلیمات دور ایستا) عمل می‌کنند؛ مانند انواع روبات‌ها، تجهیزات بدون سرنشین اعم از زمینی، هوایی و دریایی، تسلیحات هایپرسونیک، لیزری، هسته‌ای، شیمیایی، بیولوژیک، فناوری نانو، هوش مصنوعی، تسلیحات الکترومغناطیس، پردازنده‌های کوانتومی، فناوری‌های سایبری، تبادلات شبکه‌ای، حسگرها و ردیاب‌هاست.

۲- حوزه فضا: صحنه جنگ آینده قطعاً در اختیار بازیگری خواهد بود که فضا را بتواند کنترل کند بنابراین تهدیدات آینده جمهوری اسلامی ایران در این حوزه نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است:

-انواع موشک‌ها دوره برد و قاره‌پیما.

-انواع ماهواره‌های جاسوسی و نظامی.

-شاتل‌های فضایی و نانو ماهواره‌ها.

۳- روش جنگیدن: توانایی استفاده از زمان و فضا در کنار فناوری قرارگرفته و لبه تیز شمشیر مانور را تشکیل می‌دهند. موشک‌های دوربرد، پهپادها، سامانه‌های توپخانه‌ای دوربرد و خودروهای زرهی چابک و سریع در کنار روبات‌ها، مسئله محدودیت همیشگی و تحرک یگان‌های پیاده را از بین می‌برند. به‌این‌ترتیب، محاسبات زمانی و مکانی با صحنه جنگ مدرن تغییر می‌کنند. مهم‌ترین تهدیدات این حوزه برای جمهوری اسلامی ایران عبارت است از:

- ورود شرکت‌های خصوصی به صحنه جنگ.

- جنگ با کشور توسط بازیگران نیابتی.
- اجرای حملات سریع، قاطع و پر حجم هوایی و موشکی علیه مراکز حیاتی، حساس، مهم نظامی و ...
- عمق بخشیدن به میدان نبرد با بهره‌گیری از تحرک بالا، جابجایی نیروها از طریق هوا و توسعه اطلاعاتی.
- اختلال در سامانه‌های فرماندهی و کنترل و شبکه ارتباطی و رادارها و شبکه پدافند هوایی.
- اجتناب از رزم نزدیک و جنگ طولانی و فرسایشی و درگیری در مرکز شهرها و استفاده از اصل غافلگیری.
- هم‌زمان‌سازی حملات هوایی، موشکی، دریایی و زمینی و همسوسازی آن‌ها با بحران‌های سیاسی، اجتماعی و داخلی کشورها.
- انجام عملیات روانی سنگین برای همراه سازی مردم و ایجاد یأس و رعب در جامعه و نیروهای مسلح.
- انجام عملیات پیشگیرانه.
- تروریسم مبتنی بر بیوتکنولوژی.
- انجام عملیات نظامی مبتنی بر ائتلاف. (پور دستان، ۱۴۰۰: ۱۴۶-۱۴۳)

۳- مأموریت

- مأموریت سندی است که به یگان عمل‌کننده هویت می‌بخشد و نحوه عملکرد آن را از سایر سازمان‌ها متمایز می‌سازد. مأموریت مبنای تصمیم و ارزیابی است و به سه صورت قابل‌بیان است: تصریحی، استنتاجی و اصلی. مأموریت تصریحی، صریحاً از فرمانده رده بالاتر ابلاغ می‌گردد. مأموریت نیروهای مسلح به شرح ذیل است:
- الف- مأموریت ارتش جمهوری اسلامی ایران: ارتش جمهوری اسلامی ایران پاسداری از استقلال و تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی کشور را بر عهده دارد (قانون اساسی، اصل ۱۴۳).
- ب- در مأموریت سپاه پاسداران انقلاب اسلامی آمده است نگرهبانی از انقلاب و دستاوردهای آن و حدود وظایف و قلمرو مسئولیت سپاه در رابطه با وظایف و قلمرو مسئولیت نیروهای مسلح دیگر با تأکید بر همکاری و هماهنگی برادرانه میان آن‌ها به وسیله قانون تعیین می‌شود (قانون اساسی، اصل ۱۵۰).
- در مطالعات میدانی (مصاحبه‌های انجام‌شده با جمعی از خبرگان امور مرتبط نظامی) نیز، ویژگی‌های مؤلفه مأموریت آمایش دفاع سرزمینی به شرح ذیل جمع‌بندی شده است:
- پاسداری از استقلال کشور.
  - پاسداری از تمامیت ارضی کشور.
  - پاسداری از نظام جمهوری اسلامی ایران (آقا محمدی، ۱۳۹۹).
  - ایجاد امنیت در منطقه استقرار.
  - حفظ استقلال و تمامیت ارضی.
  - در نظر گرفتن نوع مأموریت (فرج پور علمداری، ۱۳۹۹).
  - در نظر گرفتن نوع حمله دشمن (یوسفی خوش‌قلب، ۱۳۹۹).

۴- فضای مانوری

مانور در بعد استراتژیکی عبارت است از: جابه‌جا کردن، حرکت دادن و ایجاد تغییر و تحول حساب‌شده، در منابع قدرت ملی به‌منظور دستیابی به موقعیت استراتژیکی برتر نسبت به دشمن. مانور در ابعاد عملیاتی و تاکتیکی، عبارت است از: جابجایی و حرکت دادن توان رزمی مؤثر به‌منظور دستیابی به موقعیت عملیاتی یا تاکتیکی برتر نسبت به دشمن. همچنین مانور مؤثر، تعادل دشمن را بر هم زده، عرصه را بر او تنگ نموده، آزادی عمل را افزایش داده، آسیب‌پذیری نیروهای خودی را کاهش می‌دهد و درنهایت او را به شکست می‌کشاند. مانور انواع مختلفی دارد که عبارت‌اند از احاطه‌ای، دورانی، نفوذی، رخنه‌ای و جبهه‌ای.

یک مانور موفقیت‌آمیز باید دارای قابلیت انعطاف، تحرک و قدرت مانور باشد.

آقای حافظ نیا الگویی سه‌بخشی آمایش و استقرار مراکز و استقرارگاه‌های نظامی در کنار عوامل و متغیرهای مذکور در استقرار و مکان‌گزینی مراکز نظامی را برای استقرار مناسب مراکز نظامی ارائه کرده است. اساس این الگو بر یک ساختار فضایی سه‌بخشی استوار است، به‌این‌ترتیب فضای جغرافیایی ایران به سه قلمرو ژئواستراتژیک شامل ۱- قلمرو حاشیه، ۲- قلمرو سرزمین میانه و ۳- قلمرو سرزمین مرکزی تقسیم شده است. سپس بر اساس ماهیت، واحدهای نظامی نیز به سه نوع مختلف شامل واحدهای عملیاتی و رزمی، واحدهای پشتیبانی، واحدهای پشتیبانی خدمات رزمی تقسیم شده است.

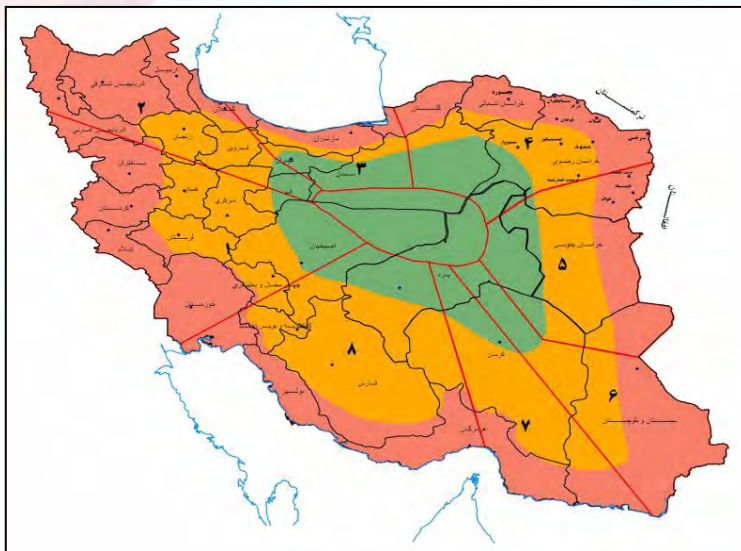
درنهایت با رعایت فضای مانوری این سه نوع واحد نظامی مختلف (واحدهای عملیاتی و رزمی، واحدهای پشتیبانی، واحدهای پشتیبانی خدمات رزمی) در این فضای سه‌بخشی تعیین جا شده‌اند (حافظ نیا، ۱۳۹۲: ۵۱).

در اولین قلمروی ژئواستراتژیک که موسوم به حاشیه هست، باید واحدهای عملیاتی را با در نظر گرفتن پارامترها و متغیرهای مختلف مانند منبع، جهت و سطح تهدیدات یا مشخصات زمین مکان‌یابی کرد، به‌طور مثال رقابای سنتی یا جدید، روند تاریخی تهدیدات، تحولات سیاسی استراتژیک در پیرامون ایران، ساختار فیزیکی و کالبدی فضا نظیر جنس زمین، توپوگرافی، آب‌وخاک، ساختار انسانی فضا نظیر جمعیت، ترکیبات فضایی و قومی جمعیت، بنیادهای زیستی، دسترسی و ارتباطات، شکل هندسی مرز و مشخصات مرز و سایر عناصر فضایی باید در مکان‌گزینی مدنظر قرار گیرد. ما در فضای جغرافیایی واحدهای سیستماتیک داریم که عناصر فضایی در بخش‌های مختلف آن تجلی پیدا کرده و از نوعی رابطه سیستماتیک با سایر عناصر فضایی برخوردارند. عناصر فضایی دفاع و امنیت نیز جدای از سایر عناصر فضایی بخش‌های دیگر توسعه نمی‌باشند و باید هماهنگ با آن‌ها مکان‌یابی شوند. در دومین قلمروی ژئواستراتژیک باید فعالیت‌های حلقه پشتیبانی تدارکات و لجستیک قرار گیرند.

در سومین قلمرو (بخش مرکزی) باید پشتیبانی خدمات رزم نظیر صنایع نظامی مکان‌یابی شده و استقرار پیدا کند (حافظ نیا، ۱۳۹۲: ۵۱). بر اساس ویژگی‌های فوق، هر منطقه در کشور دارای لایه عملیاتی، لایه پشتیبانی و لایه پشتیبانی خدمات رزم است که به ترتیب از حاشیه به بخش مرکزی استقرار پیدا می‌کنند. بر اساس الگوی فوق، نقشه زیر تهیه شده است که نحوه استقرار و آمایش مراکز نظامی را با توجه به نوع فعالیت واحد مربوطه نشان می‌دهد

نقشه ۱: ساختار فضایی پیشنهادی و تطبیق آن با انواع استقرارگاه‌های نظامی

مآخذ حافظ نیا

البته همان‌طور که طراح الگو تأکید کرده است، این الگو یا ساختار فضایی از جنبه نظری برخوردار است و برای کاربردی کردن آن باید با محیط واقعی تطبیق داده شود و تمامی پارامترها و عوامل محیطی، مکانی، سیاسی، امنیتی، ارتباطی و فرامرزی در آن لحاظ گردد و در نهایت ساختار ارتباطی مناسبی برای آن طراحی شود. ویژگی‌هایی که در حوزه فضای مانوری باید به آن‌ها پرداخته شوند به شرح ذیل است:

- فضای آزادی عمل واحدهای نظامی (عمل‌کننده و پشتیبانی‌کننده).
- در نظر گرفتن نوع عملیات مانوری واحدهای نظامی.
- شناخت تهدیدات در منطقه گسترش یافته.
- امکان پدافند هوایی.
- قرارگیری و نزدیکی به مسیر دالان‌های هوایی.
- قابلیت پراکندگی در داخل پادگان.
- فاصله از منابع جمعیتی (سلطانیان، ۱۳۹۹).
- در نظر گرفتن نوع عملیات مانوری واحدهای نظامی (آقا محمدی، ۱۳۹۹).
- گسترش واحدهای نظامی دشمن (فرج‌پورو علمداری، ۱۳۹۹).
- جغرافیای منطقه

۵- تجهیزات و تسلیحات

اگر قدرت نظامی یکی از اساسی‌ترین عوامل در حفظ و تأمین امنیت ملی و بقای کشور است، جنگ‌افزارها، تسلیحات و تجهیزات مدرن و پیشرفته از اجزای ضروری و حیاتی قدرت نظامی محسوب می‌شوند. تسلیحات و تجهیزات و جنگ‌افزارهای مناسب، کافی و قابل‌استفاده یکی از ضرورت‌های اولیه و حیاتی قدرت دفاعی و نظامی هر واحد سیاسی است. کیفیت و کمیت سلاح‌های مدرن و پیشرفته، تجهیزات جدید، پایگاه‌های مهم نظامی اعم از زمینی،

هوایی و دریایی عواملی بنیادی و تعیین کننده در حفظ و افزایش قدرت نظامی به شمار می‌روند. لذا در آمایش سرزمینی و شناخت میزان قدرت نظامی هر واحد سیاسی علاوه بر ابعاد ذکر شده باید وضعیت تسلیحاتی، تجهیزات، پایگاه‌های نظامی، کارخانه‌های تولید سلاح، انبارهای اسلحه را در نظر گرفت و با مطالعه آن‌ها به ویژگی‌های مهم در آمایش آن‌ها پرداخت. لذا با توجه به گوناگونی انواع سلاح‌های مدرن، بر اساس نحوه به کارگیری آن‌ها تقسیم‌بندی زیر ارائه می‌گردد: سلاح‌های زمین پایه شامل طیف‌های: ۱- سلاح‌های انفرادی یا سبک ۲- سلاح‌های نیمه سنگین ۳- سلاح‌های ثابت ۴- سلاح‌های متحرک ۵- سلاح‌های ریلی ۶- سلاح‌های هوا پایه ۷- سلاح‌های دریا پایه ۹- سلاح‌های فضایی

همچنین با توجه به ارتباط دوطرفه آمایش دفاع سرزمینی با تسلیحات و تجهیزات نیروهای نظامی به نظر می‌رسد ویژگی‌هایی که در حوزه تسلیحات و تجهیزات باید به آن‌ها پرداخته شوند به شرح ذیل می‌باشند:

- نوع سلاح
- دقت و قدرت سلاح
- تطابق سلاح با محیط (آقا محمدی، ۱۳۹۹) (یوسفی خوش‌قلب، ۱۳۹۹).
- ایجاد رینگ حفاظتی و حریم زمینی (سلطانیان، ۱۳۹۹)

۶- پشتیبانی

پشتیبانی به معنی عام، اقدام‌های موردنیاز جهت انجام پشتیبانی از فعالیت‌ها و مأموریت اصلی سازمان در زمینه تأمین و تدارک امکانات موردنیاز است. در تعریف جامعه مهندسان آماد و پشتیبانی چنین آمده است: آماد و پشتیبانی هنر علم و مدیریت و فعالیت‌های فنی مربوط به نیازمندی‌های طراحی تأمین و نگهداری منابع برای پشتیبانی موضوعات، برنامه‌ها و عملیات است.

آماد و پشتیبانی در نیروهای مسلح از نقش و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است زیرا آمادگی و پایداری نیروها بستگی مستقیم به اقدامات آن دارد، در صورت ضعف یا نقص در هر کدام از این عناصر عملکرد سامانه مختل یا کند خواهد شد که این امر در مواقع حساس خسارت‌های جبران‌ناپذیری را تحمیل خواهد کرد. همان‌گونه که پیوستگی بین جبهه جنگ و جبهه داخلی (کشور) وجود دارد، فرآیند آماد و پشتیبانی نیز عنصر نظامی در اقتصاد ملی و عنصر اقتصادی در عملیات نظامی است (خرازیان، ۱۳۹۲: ۵). همچنین در تعریف دیگری از آماد و پشتیبانی آمده است:

آماد و پشتیبانی نظامی به معنی تدارک یا آماد رسانی، حمل‌ونقل، نگهداری و تعمیرات و بازسازی امکانات و تجهیزات، انجام امور مربوط به انتقال مجروحین و اقدام‌های عمرانی با حداقل هزینه و حداکثر کیفیت در زمان و مکان مطلوب است (گروه آموزش تخصصی هوایی، ۱۳۹۰: ۲۴). آماد و پشتیبانی و کارکردهای آن در عملیات همانند تأمین انرژی و نیرو در بدن است که اگر انسان فاقد آن باشد کارایی لازم را از دست خواهد داد و هرچه طرح‌های تاکتیکی منطقی و دقیقی تهیه گردد و کارکنان دارای آموزش کافی باشند مادامی که پشتیبانی‌های آماد و پشتیبانی مستمر و مداوم تحقق نیابد عملیات با پیروزی همراه نخواهد شد (نصیرپور، ۱۳۹۲: ۱۵).

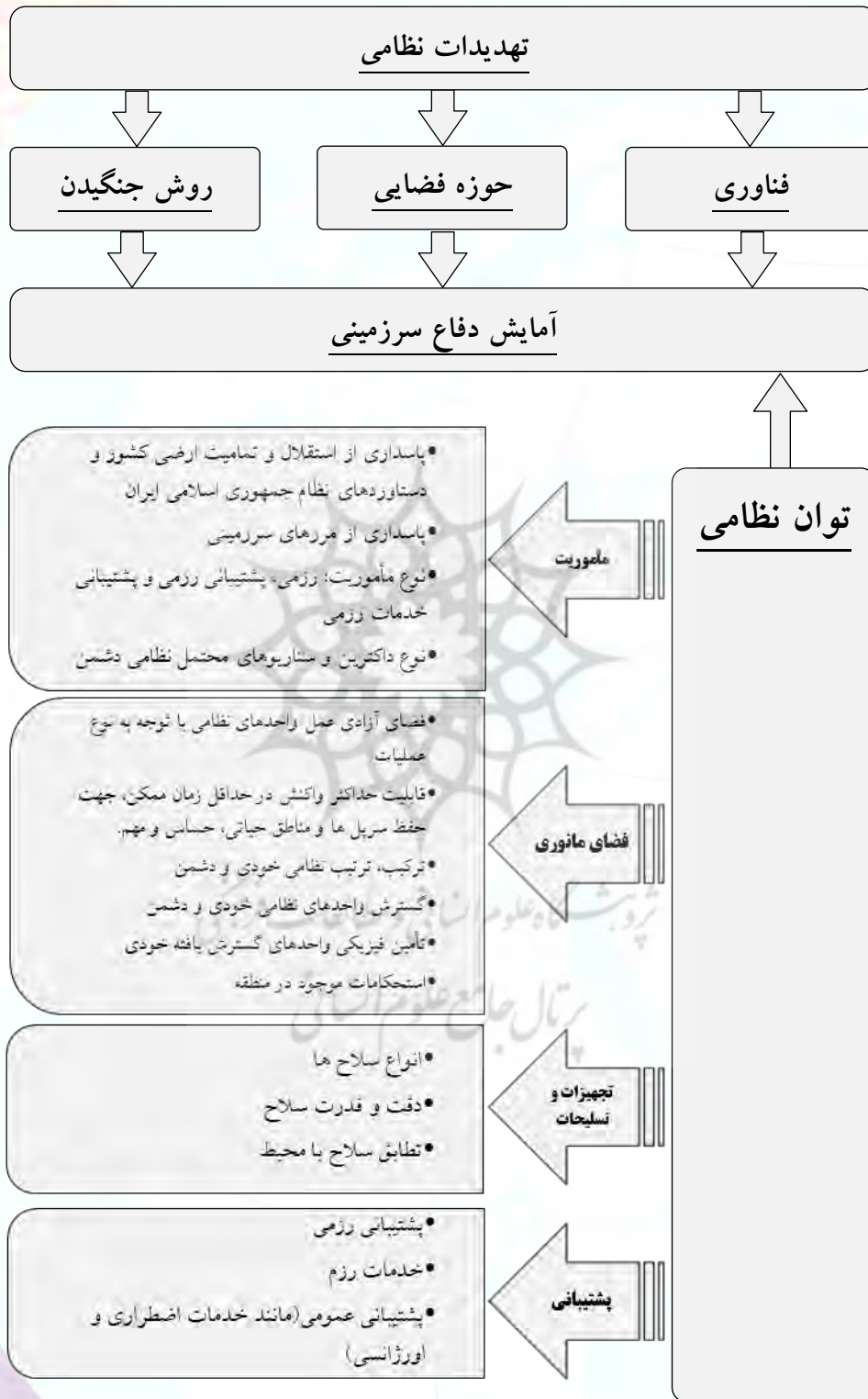
با عنایت به ارتباط دوطرفه آمایش دفاع سرزمینی با پشتیبانی نیروهای نظامی ویژگی‌هایی این حوزه عبارت‌اند از:

- ۱- پشتیبانی رزمی ۲- پشتیبانی خدمات رزم (آقا محمدی، ۱۳۹۹) ۳- پشتیبانی زیر بنایی: شبکه و منابع انرژی، آب، شبکه‌های ارتباطی (سلطانیان، ۱۳۹۹).

مدل مفهومی: طی تحقیق انجام شده عوامل متعددی بر آمایش سرزمینی در مقابله با تهدیدات نظامی کشور تأثیرگذار است، سعی شده مدل مفهومی از مؤلفه‌ها و ویژگی‌های آن طراحی و مورد استفاده قرار گیرد
 شکل (۱) مدل مفهومی تهدیدات نظامی و آمایش دفاعی

تهیه نگارندگان ۱۴۰۱

۷- تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

به منظور بررسی برازش مدل اندازه‌گیری از سه معیار پایایی (سنجش پاره‌های عاملی، آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی)، روایی همگرا و روایی واگرا استفاده می‌شود.

جدول ۲: نتایج بررسی اعتبار متغیرهای پژوهش

مؤلفه	گویه	بار عاملی	پایایی ترکیبی	آلفای کرونباخ	متوسط واریانس استخراج شده
مأموریت	نوع مأموریت (رزمی، پشتیبانی رزمی و پشتیبانی خدمات رزمی)	۰.۸۳۴	۰.۸۴۷	۰.۷۸۳	۰.۶۹۹
	پاسداری از مرزهای سرزمینی	۰.۵۲۵			
	پاسداری از استقلال و تمامیت ارضی کشور و دستاوردهای نظام جمهوری اسلامی ایران	۰.۹۰۷			
	نوع داکترین و سناریوهای محتمل نظامی دشمن	۰.۷۶۲			
فضای مانوری	فضای آزادی عمل واحدهای نظامی با توجه به نوع عملیات	۰.۷۳۶	۰.۸۷۱	۰.۸۲۰	۰.۵۳۳
	قابلیت حداکثر واکنش در حداقل زمان ممکن، جهت حفظ سرپل‌ها و مناطق حیاتی، حساس و مهم نظامی	۰.۶۰۵			
	ترکیب، ترتیب نظامی خودی و دشمن	۰.۶۸۳			
	گسترش واحدهای نظامی خودی و دشمن	۰.۹۰۵			
	تأمین فیزیکی از واحدهای گسترش یافته خودی	۰.۶۷۹			
	استحکامات موجود در منطقه	۰.۷۳۹			
تجهیزات و تسلیحات و فناوری‌ها	انواع سلاح‌ها	۰.۸۷۹	۰.۸۴۴	۰.۷۲۲	۰.۶۴۴
	دقت و قدرت سلاح	۰.۷۹۶			
	تطابق سلاح با محیط	۰.۷۲۶			
پشتیبانی	پشتیبانی عمومی (مانند خدمات اضطراری و اورژانسی)	۰.۶۸۶	۰.۸۱۷	۰.۶۶۲	۰.۶۰۱
	پشتیبانی رزمی	۰.۸۸۸			
	پشتیبانی خدمات رزم	۰.۷۳۷			

بارهای عاملی از طریق محاسبه مقدار همبستگی شاخص‌های یک سازه با آن سازه محاسبه می‌شوند، که اگر این مقدار برابر یا کمتر از ۰/۴ شود، باید آن شاخص را اصلاح و یا از مدل پژوهش حذف نمود. پایایی درونی نشانگر میزان همبستگی بین یک سازه و شاخص‌های مربوط به آن است. مقدار بالای واریانس تبیین شده بین سازه و

شاخص‌هایش در مقابل خطای اندازه‌گیری مربوط به هر شاخص، پایایی درونی بالا را نتیجه می‌دهد. مقدار آلفای کرونباخ بالاتر از ۰/۷ نشانگر پایایی قابل قبول است. در صورتی که مقدار پایایی ترکیبی (CR) برای هر سازه بالای ۰/۷ شود، نشان از پایداری درونی مناسب برای مدل اندازه‌گیری دارد. معیار متوسط واریانس استخراج شده (AVE) میزان همبستگی یک سازه با شاخص‌های خود را نشان می‌دهد که هر چه این همبستگی بیشتر باشد، برازش نیز بیشتر است. فورنل و لارکر اظهار داشته‌اند مقدار AVE بالای ۰/۵، همگرایی قابل قبول را نشان می‌دهد (همان، ۸۱). همان‌طوری که در جدول ۲ مشاهده می‌شود:

الف) کلیه ضرایب پارهای عاملی بیش از ۰/۴ بوده و نشان می‌دهد که کلیه سوال‌ها مناسب بوده و از اعتبار کافی برخوردارند.

ب) با توجه به اینکه تمامی مقادیر آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی برای تمامی سازه‌ها، بیشتر از ۰/۷ و برای AVE ۰/۵ و بیشتر محاسبه شده، نشان‌دهنده این است که تمامی این معیارها در مورد متغیرهای فوق مقدار مناسبی اتخاذ نموده‌اند، لذا می‌توان مناسب بودن وضعیت پایایی و روایی همگرایی پژوهش حاضر را تأیید نمود.

۸- ضرایب معناداری Z

برازش مدل ساختاری با استفاده از ضرایب Z به این صورت است که ضرایب باید از ۱/۹۶ بیشتر باشند تا بتوان در سطح اطمینان ۹۵٪، معنادار بودن آن‌ها را تأیید نمود (محسنین و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۳۶). کلیه ضرایب بیشتر از ۱/۹۶ هستند که این امر معنادار بودن روابط میان متغیرها را در سطح ۹۵٪ نشان می‌دهد.

۹- معیار: R^۲

دومین معیار برای بررسی برازش مدل ساختاری در این پژوهش، ضرایب R^۲ مربوط به متغیرهای پنهان درون‌زای (وابسته) مدل است. R^۲ معیاری است که نشان از تأثیر یک متغیر برون‌زا دارد. هنسلر و همکاران اظهار داشته‌اند در صورتی که در یک مدل، یک سازه درون‌زا توسط تنها یک یا دو سازه برون‌زا تحت تأثیر قرار گیرد، مقدار R^۲ از ۰/۳۳ به بالا، نشان از قوت رابطه بین آن سازه‌ها و سازه درون‌زا است (داوری و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۳). مطابق جدول شماره ۳، مقدار R^۲ برای سازه «مأموریت» ۰/۵۴۴ در حد قوی و «فضای مانوری» ۰/۶۲۷ در حد قوی و برای «تجهیزات و تسلیحات و فناوری‌ها» ۰/۳۸۴ نسبتاً قوی و «پشتیبانی» ۰/۴۵۶، در حد قوی هست.

جدول ۳: ضرایب R^۲

متغیر	مأموریت	فضای مانوری	تجهیزات و تسلیحات و فناوری‌ها	پشتیبانی
R ^۲	۰.۵۴۴	۰.۶۲۷	۰.۳۸۴	۰.۴۵۶

۱۰- نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف- نتیجه‌گیری

هدف از آمایش سرزمین در رابطه با بخش دفاع استقرار بهینه واحدهای نظامی در فضا برای تأمین حداکثر قابلیت دفاع و حداقل آسیب‌پذیری است. در تعیین مراکز و محل استقرار واحدهای نظامی که ممکن است شامل آمادگاه‌های لجستیکی، مراکز آموزشی و صنایع دفاعی باشد توجه به شرایط و الزامات نظامی، دفاعی از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است.

یکی از ابعاد مناسب و راهبردی تأثیرگذار در آمایش سرزمینی با توجه به شرایط پیرامونی جمهوری اسلامی ایران، بعد دفاعی آمایش سرزمین در برابر تهدیدات نظامی است. از نگاه جامعه آماری با اطمینان ۰/۹۵ توان نظامی بر آمایش دفاع سرزمینی جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدهای نظامی معنادار هست؛ هم‌چنین با ۴ مؤلفه و ۱۵ ویژگی برابر جدول ۴ سنجیده و ارزیابی گردید.

جدول ۴: مؤلفه‌ها و ویژگی‌ها

ردیف	مؤلفه	ویژگی
۱	مأموریت	<ul style="list-style-type: none"> پاسداری از استقلال و تمامیت ارضی کشور و دستاوردهای نظام جمهوری اسلامی ایران نوع مأموریت (رزمی، پشتیبانی رزمی و پشتیبانی خدمات رزمی) نوع داکترین و سناریوهای محتمل نظامی دشمن
۲	فضای مانوری	<ul style="list-style-type: none"> گسترش واحدهای نظامی خودی و دشمن استحکامات موجود در منطقه فضای آزادی عمل واحدهای نظامی با توجه به نوع عملیات ترکیب، ترتیب نظامی خودی و دشمن تأمین فیزیکی از واحدهای گسترش‌یافته خودی قابلیت حداکثر واکنش در حداقل زمان ممکن، جهت حفظ سرپل‌ها و مناطق حیاتی، حساس و مهم نظامی
۳	تجهیزات و تسلیحات و فناوری‌ها	<ul style="list-style-type: none"> انواع سلاح‌ها دقت و قدرت سلاح تطابق سلاح با محیط
۴	پشتیبانی	<ul style="list-style-type: none"> پشتیبانی رزمی پشتیبانی خدمات رزم پشتیبانی عمومی (مانند خدمات اضطراری و اورژانسی)

توان نظامی با مؤلفه‌ها و ویژگی‌های فوق با آمایش دفاع سرزمینی جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدات نظامی همبستگی دارد؛ یعنی دارای یک همبستگی مستقیم و مثبتی با الگوی تحقیق دارد. توان نظامی دارای چهار مؤلفه بوده که مؤلفه «مأموریت» با ضریب مسیر ۰.۷۳۸ یک همبستگی بالا، مستقیم و مثبتی با بعد توان نظامی دارد. مؤلفه «فضای مانوری» با ضریب مسیر ۰.۷۹۲ یک همبستگی نسبتاً بسیار بالا، مستقیم و مثبتی با بعد توان نظامی دارد. مؤلفه «تجهیزات و تسلیحات و فناوری‌ها» با ضریب مسیر ۰.۶۱۹ یک همبستگی نسبتاً بالا، مستقیم و مثبتی با توان نظامی دارد. مؤلفه «پشتیبانی» با ضریب مسیر ۰.۶۷۵ یک همبستگی بالا، مستقیم و مثبتی با توان نظامی دارد و در این تحقیق مشخص شد که از نگاه جامعه آماری مؤلفه «فضای مانوری و مأموریت واگذاری به یگان» مهم‌ترین مؤلفه نقش‌آفرین در توان نظامی می‌باشند.

ب- پیشنهادها

- ۱- با توجه به نتایج حاصل از کار پژوهشی انجام‌شده، پیشنهاد می‌گردد محتوی و نتیجه پژوهش در جهت بهره‌برداری در خصوص تهیه دستورالعمل‌های اجرایی و آموزشی الگوی آمایش دفاع سرزمینی در معاونت عملیات ستاد کل نیروهای مسلح استفاده شود.
- ۲- معاونت طرح و برنامه و بودجه ستاد کل نیروهای مسلح نسبت به بازنگری جداول سازمان و تجهیزات یگان‌های نظامی گسترش‌یافته، متناسب با نوع، شدت و سطح تهدیدات اقدام نماید.
- ۲- نیروهای مسلح که به‌منظور مقابله با تهدیدات نظامی در مناطق مختلف می‌بایستی گسترش یابند با توجه به عوارض زمین نسبت به اشغال فضای مانوری مناسب اقدام نمایند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع:

- ۱- آقا محمدی، داوود، (۱۳۹۹). مصاحبه حضوری، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- ۲- افتخاری، اصغر، (۱۳۸۳). مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیتی؛ مقاله مطالعات امنیت ملی پس از جنگ سرد، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۳- احمدی، محمود و علیجانی، بهلول. (۱۳۹۳). تحلیل فضایی نقش اقلیم بر تجهیزات و ادوات نظامی در ایران، فصلنامه جغرافیای سرزمین، شماره ۴۶.
- ۴- پور دستان، احمدرضا، بیک، علی اصغر، (۱۴۰۰). دکترین صحنه جنگ آینده ج.ا.ایران، دافوس آجا.
- ۵- توفیق، فیروز. (۱۳۸۴). آمایش سرزمین: تجربه جهانی و انطباق آن با وضع ایران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، تهران.
- ۶- چوخابی زاده مقدم، محمدباقر. (۱۳۸۱). مجموعه مقالات همایش آمایش و دفاع سرزمینی، دانشگاه امام حسین (ع).
- ۷- حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۹۲). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، انتشارات پاپلی، مشهد.
- ۸- حسن پور، حمید. (۱۳۹۹). نقش آیین نامه ها در راهبرد اعمال قدرت نظامی نیروهای مسلح برای مقابله با تهدیدهای آینده. نشریه علوم و فنون نظامی، سال ۱۶ شماره ۵۱.
- ۹- خرازیان، پیمان، رجب پور، مجید. (۱۳۹۲). طرح ریزی آماد و پشتیبانی در پدافندهایی، انتشارات دانشکده فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران.
- ۱۰- سلطانیان، جواد، (۱۳۹۹). مصاحبه حضوری، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- ۱۱- فرج پور علمداری، عباس، (۱۳۹۹). مصاحبه حضوری، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- ۱۲- گروه آموزش تخصصی پدافندهایی. (۱۳۹۰). امور لجستیک در قرارگاه پدافندهایی، دافوس آجا.
- ۱۳- نصیرپور، غلامرضا. (۱۳۹۲). جزوه درسی طرح ریزی آماد و پشتیبانی پدافندهایی.
- ۱۴- یوسفی خوش قلب، محمد، (۱۳۹۹). مصاحبه حضوری، نیروی پدافند هوایی آجا.

-www.corp.at, PP ۹۵-۱۰۷

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Investigating the Components of Effective Military Capability on Territorial Defense

Dr. Mehrab Hadavand Mirzai Assistant Professor of Imam Hossein University

Ehsan Soroush Kashani Phd Student at National Defence University

Abstract

The task of the armed forces is to produce military power and its implications, given the conditions and the type of threats to deteriorate the military threats of the enemies. Every country in the world tries to achieve sustainable national development to deal with its national security challenges, so as to strategically decide on the strategic planning. The field of land and defense preparation requires the mission of the Islamic Republic of Iran's armed forces, defending the independence and territorial integrity of the country, guarding the revolution and its achievements, and countering military threats, based on different factors and according to the geographical range of the country. It has been organized and established. Due to the extent and diversity of natural and human geography of the country, the diversity of external threats, internal vulnerability and the diverse missions of the armed forces, attention to territorial defense preparation is a necessity for defense for Iran. The purpose of this study is to "explain the components and characteristics of military capability influencing territorial defense preparation against military threats". The results show that 4 components and 16 features of military capability are effective on territorial defense preparation against military numbers, respectively, "maneuvering space", "mission", "support" and "equipment and weapons and technologies", respectively. They have the greatest impact on territorial defense preparation against military threats. This research is applied, developmental and descriptive-analytical, and in the information collection method, a field and athletics method and the use of interviews and questionnaires are used to prepare it. Data analysis, through the distribution of the questionnaire between the statistical population, was confirmed through a significant level of 95% reliability and 5% error.

KEYWORDS: Preparation, Territorial Defense Preparation, Military Threats, Military Might.